

HUMANITIES INSTITUTE
Muruvet Esra Yildirim, M.A.

TALÂT PAŞA (1943)

Hüseyin Cahit Yalçın

Karakterler

Talât Paşa: İkinci Meşrutiyet döneminin önemli karakterlerinden biridir. Babası Ahmet Vasıf Efendi bir sorgu yargıçydı. Talât, Alyans Okulu'nda iki yıl öğrenim gördükten sonra iki yıl Hukuk okumuştur. Hem Posta ve Telegraf Teşkilâtında memur hem de Alyans Okulu'nda Türkçe öğretmeni olarak çalışmış, fakat siyasi eğilimleri nedeniyle üç yıl kalebentliğe mahkum edilmiştir. 1898'de affedilmiş ve sonrasında yine Posta ve Telgraf Teşkilâtında başyazıcı olana dek çalışmıştır. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle kurduğu bağ yüzünden 1907'de işine son verilmiştir. Sonrasında milletvekili, içişleri bakanı ve İttihat ve Terakki'nin son veziri olarak çeşitli görevler üstlenmiştir. 1918'de başlayan müterake sürecinde Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmış ve 1921'de sokakta vurularak öldürülmüştür.

Olaylar

Kitabın adı Talât Paşa olmasına rağmen Hüseyin Cahit Yalçın çoğunlukla İkinci Meşrutiyet dönemine ait düşünce ve izlenimlerini paylaşıyor. Kitabın sonunda ise Talât Paşa'nın bazı kişisel özelliklerini öne çıkaran birkaç hikâye aktarıyor. Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu kitaptaki yaklaşımının *Siyasal Anılar* adlı kitabından daha yüzeysel olduğunu ve daha az eleştirelilik barındırdığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla kitap, olayların kronolojik sıralamasıyla ilerlememektedir.

İttihat ve Terakki Ruhu

Hüseyin Cahit Yalçın, Talât Paşa'yı anlamak isteyen herkesin önce onun sosyo-politik çevresini anlaması gerektiğini öne sürerek İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirdiği devrimi açıklama gereği duyduğunu belirtir.

İttihat ve Terakki'nin kendi tarihini yazma girişiminde bulunduğunu fakat başarılı olamadığını söyler. Talât Paşa da Mehmet Cavit'in ısrarıyla kendi hayat hikâyesini yazmaya girişmiş ama savaş nedeniyle tamamlayamamıştır. Hüseyin Cahit bu tamamlanmamış çalışmayı 1946 yılında basıma hazırlar. Ancak dönemi daha iyi kavrayabilmek için hâlâ yeteri kadar kaynağa sahip olmadığımızın da altını çizer. Zira modernite sonrası herhangi bir dönemi anlamak için başvurulan ilk kaynak olan basın, komite karşıtı yazılarla doludur. Komite hem zalimlik hem de baskıcılıkla suçlanmaktadır ve komite üyeleri de siyasal çalkantılar ve savaş sırasında kendilerini sevdirecek bir fırsat da yakalayamamıştır.

Hüseyin Cahit, siyasal anılarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni, İttihat ve Terakki Partisi'ne bağımsız bir siyasal organ olarak hareket etme izni tanımadığı gerekçesiyle eleştirirken bu kitabında komitecilik ruhunu yüceltir. Hatta komite üyeleri arasındaki ilişkiyi mistik bir deneyime yaklaştırır. Ona göre, komiteye Kur'an ve silah üstüne yemin ederek dahil olurken görünmez bir sesin ilham verdiği memkelet sevgisini içine alan ve komiteyi bir din gibi yaşayan orijinal komite üyeleri vardır ve diğerlerinden ayrı bir noktada dururlar. Onlar birbirlerine kardeşlik bağıyla bağlıdır. Birbirini hiç tanımayan iki komiteci herhangi bir ortamda birbirini bulursa yıllardır tanışıyormuş gibi "kardeşim" diyerek birbirlerini kucaklar.

Hüseyin Cahit bu yakıştırmalarla komiteyi siyasal partiden ayrı tutar ve bir siyasal parti belirli bir zümrenin çıkarlarını savunan insanlardan oluşurken komitenin kendi ülkeleri için can vermeye hazır insanlardan oluştuğunu söyler. Zira komite zorba bir siyasal rejimin altında faaliyet gösterdiği için küçücük bir hata birinin ölümüne yol açabilir. Komite üyelerinin boş bulunmak gibi bir lüksleri yoktur. Bu daimi tehlike komite üyeleri arasında bir kardeşlik bağı yaratır.

Meşrutiyetin ardından

Hüseyin Cahit meşrutiyetin ilanından sonra ülkeye özgürlük geldi denildiğini ama bazı insanların bunun anlamını bile bilmediğini anlatır. Hatta bazı kimseler bunun yurtdışından gelmiş bir rahibe olduğunu bile söylemiştir. Aslında, ülkeye bir otorite boşluğu hakimdir. İnsanlar eski rejimin ileri gelenlerinin cezalandırılması gerektiğine inanmaktadır. Ancak kolluk güçlerinin bu yönde adım

atmadığını gördükçe ellerine geçirdikleri bakanları, muhbirleri ve paşaları kendileri hapis haneye tıkmaktadır. Bazı askeri ve sivil gençler sokakları kontrol altına almıştır. Ancak tüm bunlara rağmen komite sayesinde ortada bir anarşi de yoktur.

Komite gizli bir örgüttür ama meşrutiyetin ilanından sonra üyeleri artık yavaş yavaş görünürlük kazanır. Bazı oportünistler kişisel çıkar uğruna onlara katılır, kimileri kendi şehirlerindeki şubenin lideri olduğunu iddia eder. Fakat komite aslında bir lidere sahip değildir. Ancak Hüseyin Cahit, Talât Paşa'nın adanmışlığı ve yaratıcılığıyla öne çıktığını söyler.

Eski rejimin elitleri hâlâ en önemli pozisyonlardadır. Komite meşrutiyetin ilanını sağlamış ama yönetimi ele almamıştır. Bazı askerler komiteye katılmıştır ama bu, komiteye bağlı askerin kendi üstüne karşı gelmesi sonucunu doğurduğu için istenen bir şey değildir. O nedenle komite, askerlerin siyasetle uğraşmasını yasaklar ve komiteyi siyasi bir partiye dönüştürür. Ancak yine de bazı askerler komiteyle bağlarını koparmaz. Zamanla komitenin bıraktığı ilk izlenim yok olur ve komiteden yararlanamayan veya komiteyle arası açılan veya komite yüzünden çeşitli avantajlarını yitirenler ona basın yoluyla saldırmaya başlar. Komite üyelerini ülkeyi yönetenleri idare eden "gizli eller" ve "kötü ruhlar" olarak çağırırlar. Hüseyin Cahit, komiteye karşı insanların komitenin yarattığı özgürlük ortamından faydalanarak bu karşıtlığı dile getirebildiklerini belirtir.

Parçalanmış bir imparatorluk ve komite

Hüseyin Cahit, komite 1908 ve 1918 yılları arasında yönetimde bulunduğu hâlde aslında sadece altı yıl boyunca gerçek anlamda aktif olduğunu söyler. Ona göre, 1914 ile 1918 arası savaş nedeniyle ayrı tutulmalıdır. Nitekim, komite ilk altı yıllık dönemde yıkılmakta olan imparatorluğun içerideki ve dışarıdaki birçok sorunuyla boğuşmuştur. Hüseyin Cahit komitenin baş başa kaldığı iki sorun olduğunu aktarır. Birincisi, birbiriyle çatışma hâlinde olan etnik unsurlardır. Rumeli'de jandarma Batı kontrolündedir ve Hıristiyan unsurlardan herhangi birinin herhangi bir davası devletin eziyetine bir örnek olarak öne sürülebiliyordu.

Elçiler kendi siyasal çıkarlarına uygun olarak içişlerine müdahale edebiliyordu. Hüseyin Cahit, meşrutiyetin Batılı ülkeler arasında bir çekince yarattığını ama bölüşülmeye hazır yıkılmış bir imparatorluk hayalinden de vazgeçemediklerini dile getirir. Bu anlamda, uluslararası basın komiteyi defalarca azınlıkları bastırmakla suçlamıştır.

Ancak etnik sorunlar Hıristiyan unsurlarla kısıtlı değildir. Hüseyin Cahit, Araplar ve Arnavutlar kendi soylarını gururla ifade ederken Türklerin Türk olduklarını söylemekten bile çekindiğini savunur. İmparatorluk Müslüman unsurlara eşit davranmıştır, Arapların ve Arnavutların saraydaki ve yönetimdeki baskınlıklarının sebebi de budur der ve Türk köylülerinin ağır vergi yükü altında ezildiğinden şikayet eder.

İkinci olarak, komitenin imparatorluk boyunca Türklerin egemenliğini kurmaya çalıştığını fakat bazı Türklerin adem-i merkeziyet taraftarı olduğunu belirtir. Adem-i merkeziyetin prestij ve güç sahibi olmayan devleti hepten yok edecek bir yönetim biçimi olduğunu ifade eder.

İttihat ve Terakki iktidardayken

Hüseyin Cahit, komitenin 1908 ile 1918 arasında iktidarda olduğu düşünülmesine rağmen Temmuz 1912 ile Ocak 1913 arasında iktidarda olmadığını altını çizerek. Komite meşrutiyetin ilanını sağlamış ve 1912'ye kadar iktidarda kalmıştır. Ara dönemde ise Balkan Savaşları patlamış ve komitenin tekrar iktidara gelmesi ancak savaşın bitimine yakın mümkün olabilmiştir. O nedenle Hüseyin Cahit bu yenilginin böylesi kötü sonuçlanmasını komitenin yönetimden uzaklaştırılmasına bağlar. Bir örnek olarak da malzemedeki sorumlu İsmail Hakkı Paşa'nın tekrar göreve geldikten sonra seferberlik durumunda başvurulması için hazırlanan planı kasa içinde hiç dokunulmamış hâlde bulunduğunu hatırlatır. O nedenle bu yenilginin komiteye yüklenmesinin adil olmayacağını ifade eder.

Hüseyin Cahit komitenin ülkeyi gerçek anlamıyla hakimiyeti altına alamadığını çünkü yönetmeye hakkı olduğunu idrak edemediğini düşünmektedir. Ancak eğer komite üyeleri eski rejimin elitlerinin yerine geçselerdi halkın bunu hoş karşılamayacağını da belirtmekten kaçınmaz. O nedenle ilk vezir Sait Paşa olur. Sultan içişleri ve savunma bakanlarını atama yetkisini kendinde bulundurduğu için Sait Paşa kabinesi yoğun eleştirilere maruz kalır ve düşer. Sonra onu Kâmil Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa ve Hakkı Paşa izler. Hepsisi eski rejimin önde gelen isimleridir. Daha sonra Hareket Ordusu'nun lideri Mahmut Şevket Paşa gelir, fakat bağımsız hareket etmeye olan yatkınlığı sebebiyle Hüseyin Cahit onun

yönetimini komite programının bir parçası saymaz. Ona göre, İttihat ve Terakki ancak Babiâli Baskını sonrasında gelen Sait Halim Paşa yönetimiyle 1913'te tam anlamıyla iktidar olur. Ancak bu çok uzun sürmez çünkü 1914'te savaş patlar.

Talât Paşa'nın komitedeki yeri

Hüseyin Cahit Talât Paşa'nın öğrenim hayatından çok hayat tecrübesini takdir eder. Meşrutiyetin ilanından sonra komitede muhafazakâr, liberal ve radikal gruplar ortaya çıkar. Talât Paşa komitenin hızlı düşünen ve kara alabilen isimlerden biri olarak tüm bu farklı grupları idare etmeyi başarır.

Bazısı her şeyin şiddetle çözüme kavuşturulacağına inanırken bazısı fanatik boyutlarda din destekçisidir ve toplumsal hayatın her köşesini kontrol altına almak ister. Hüseyin Cahit asıl düşmanların bu son grup olduğunu söyler ve Talât Paşa'nın en çok bunlarla mücadele ettiğini dile getirir. Diğer bir grup daha hırslı ve yenilikçidir. Din destekçileri komiteyi dinsizlikle suçlarken bu grup da gericilikle ve baskıcılıkla suçlar. Bu ayrılıkçı gruplar komiteden zamanla ayrılır ama komite muhafazakârlarla yenilikçiler arasında gider gelir. Ancak genellikle muhafazakâr ve oportünist bir siyaset izler çünkü bunlar Talât Paşa'nın özellikleridir. Hüseyin Cahit'e göre Talât Paşa ülkesi için ölmeye hazır biriydi ancak cüretkâr bir kişi değildi. Örneğin, Babiâli Baskını onun gerçekleştirebileceği türden bir işti ama kadınların özgürleşmesini ya da Arap harflerine karşı Latin alfabesini savunamazdı. Meclis, devletin neden dinden ayrı tutulması gerektiğini idrak edemeyen vekillerle dolu olduğu için Talât Paşa da komiteyi korumak adına muhafazakar ve yenilikçi gruplar arasında gidip gelmiştir.

Talât Paşa'nın karakteri

Hüseyin Cahit, Talât Paşa'nın bazı karakter özelliklerini öne çıkaran birkaç hikâyeler aktarır.

Zekasına dair Alyans Okulu'nda öğretmen olarak çalıştığı sırada tutuklanır. Memurlar bir arkadaşının evinde bulunan bir mektupla ilgili onu sorguya çekerler. Mektupta "İşler iyi gidiyor" yazmaktadır. Memurlara mektubu arkadaşına okul müdürünün kızıyla olan ilişkisini anlatmak için yazdığını söyler. Sonrasında memurlar bahsi geçen müdürün kızını da sorguya çekerler ve o da Talât'ı korumak için söylediklerini onaylar.

Şakacılığına dair Talât'ın eski arkadaşı Faik, Sadrazam Mehmet Ferit Paşa'nın başyazıcısıdır ve Talât da Edirne'de komite için gizlice çalışmalarını sürdürmektedir. Bir gün vezir Faik'i Rumeli'ye gönderir ve Faik de eski arkadaşı Talât'ı görme arzusuna yenik düşer. Talât, Faik'i sevinçle karşılar ve komitenin gizli toplanma yerine götürür. İçeri girdiklerinde Faik'i arkadaşlarına tanıştırır. Sadrazamın başyazıcısının karşılarında dikildiğini gören herkes büyük şaşkınlık yaşar. Kısa süre sonra Talât gülerek Faik'le olan arkadaşlığını anlatır ve herkes de rahatlar.

İmtiyaz tanınmasına karşı tutumu Savaş sırasında devlet her şeyi karneye bağlamıştır. İsmail Hakkı Paşa Talât'ı bir gün evinde ziyaret eder ve onun da ailesiyle birlikte karneye dağıtılan ekmekten yediğini görür. Sonraki gün Talât'ın şoförünü çağırır ve ona beyaz ekmeğe dolu bir poşet verir. Talât'ın ailesi bunu mutlulukla kabul eder. Ancak Talât eve geldiğinde gönderilen ekmeklerin hepsini İsmail Hakkı Paşa'ya geri gönderir.

Benzer şekilde, sadrazam olduğu zaman da alıştıktan sonra terk etmenin kendisine zor geleceğini düşünerek sadrazam konağı dururken kendi evinde oturmayı sürdürür.

Otoriter kişiliği üzerine Hüseyin Cahit, bir bürokrat ve yazar olan Süleyman Nazif'in Talât Paşa hakkında yazdığı bir notu paylaşır. Bu nota göre on yıl boyunca gerçek otorite olan tek kişi Talât Paşa'dır. O, istediği gibi emretmiş, yasaklamış ve yıkıp yakmıştır. Şiddeti sultanı bile o kadar korkutmuştur ki Sultan Reşat kendisini onun gölgesi sanmıştır.

Temalar

Bağlamsallık: Kitabın adı Talât Paşa olmasına rağmen Hüseyin Cahit ağırlığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne vermekte. Talât Paşa siyasal bir kişilik olduğu için onu toplumsal ve politik çevresinden kopararak anmanın imkânsız olduğunu dile getirmekte. Doğrusu, Hüseyin Cahit komiteyle ilgili her şeyin Talât Paşa'nın hayatında belirleyici bir rolü olduğunu düşünmekte.

Kitap, uzun yıllardır devam eden sosyo-ekonomik ve politik sorunların, uluslararası medya baskısının ve komiteyi oluşturan ayrı ideolojilere mensup grupların Talât Paşa'nın karakterini şekillendirdiğini

göstermeye çalışıyor. Bir milletvekili, içişleri bakanı ve sadrazam olarak Talât Paşa bu sorunlarla karşılaştığında kendi pozisyonu için hangi özellikler işine yarayacaksa onları sahiplenmiştir. Hüseyin Cahit, okuyucuları Talât Paşa'yı bu minvalde değerlendirmeye davet ediyor.

Ancak, hem olayları kronolojik bir sıralama içinde aktarmıyor hem de bu olayların özellikle Talât Paşa üzerinde ne gibi etkileri bulunduğundan bahsetmiyor. Örneğin, Süleyman Nazif'ten bir not aktarıyor fakat Talât Paşa'nın özellikle hangi kararda otoritesini gösterdiğini örneklemiyor. Komitenin karşılaştığı sorunları sıralıyor ama o sorunlarla hangi biçimlerde baş etme yoluna gittiğini açıklamıyor.